

İletişim Açısından Hakaret ve Küfür

Ömer Demircan
İstanbul Üniversitesi

Bugün üç türlü iletişimden söz ediliyor. 1) insanın kendi kendisiyle kurduğu içsel iletişim, 2) başkalarıyla kurulan yüz-yüze, "kişiler arası" iletişim, 3) kamu ya da özel aracı kuruluşların iletişim araçları (basın, radyo, TV, ...) ile gerçekleştirdiği "kitle" iletişimi.

Ne yolla edilirse edilsin, hakaret ve küfür insanın kimliğine karşı birer saldırı türüdür. Her ikisi de söz ile ya da iletilisi belli görsel bir davranış veya fiziksel bir hakaret ile anlatılır. Böyle aşağılayıcı eylemler için haklı/haksız diye bir değerlendirme yapılmaz. Yargı edimin gerçekleşip gerçekleşmediği ile ilgilidir. Eğer kitle iletişim araçları kullanılmışsa ceza artar.

Sövmenin tersine hakaret iki yolla edilir. i) önceden belirlenmiş geleneksel ya da töresel söze dayalı edimlerin yerine getirilmemesi; örneğin damadın bayramda kayınpederin elini öpmemesi, bir ast subayın teftiş sırasında erleri hazırol durumuna getirmemesi. Bu eylemsizlikleri yasalar dava konusu yapmaz, ancak disiplin bakımından soruşturma açılabilir; ii) Törensiz olmayan ilişkilerde ise, aşağılayıcı bir söz söylemek ya da bir davranışta bulunmak insanın kişilik haklarına bir saldırıdır. Yasalar bu tür eylemleri suç sayar.

Bu yazıda sözle yapılan hakaret ve sövme edimleri ele alınarak dilsel açıdan getirilebilecek ayrımlar belirlenecektir.

I. Eylemlerin söze yüklenmesi dilin kaynağına kadar gider. Öyle ya, iletişimde sözel olmayan gösterge olanakları tükenince insanın düşündüğü öteki eylemlerin önemli bir bölümünün söz ile gerçekleştirildiği, bu yükün giderek genişlediği yadsınamaz. Bunu, yazı konusu yapılan iki düşünsel eylem olan hakaret ile küfürün

sözel olmayan türleri yanında çoğunlukla sözel ya da ikisinin karışımı olan türlerinin de bulunmasından kolayca anlayabiliriz. Aşağılama türlerinin evrimi ve artışı ise insanlararası ilişkilerin evrimi ile açıklanabilir.

Sözel eylemlerin ilk önce Hukuk dilinde incelendiği anlaşılıyor. Toplum düzeni açısından hakaret, sövme, tahrik, tehdit, kandırma, ... gibi sözle gerçekleşen eylemlerin önlenmesi, "...sanık suçlu bulunmuştur", "...yıl hapse mahkum edilmiştir", "...sizi karı-koca ilan ediyorum" gibi sözlerin belli işlem ve törenlerin birer parçası sayılması ilk önce gelenekler, din, ve hukuk dillerinde kurala bağlanmıştır. Yasalardaki açıklama ve sınıflamalara, hatta Wittgenstein'in "dil oyunu" kavramına (Turgut 1981) bakılmaksızın "şözedimi" incelemesini 1950 sonrasında Austin (1962) ile başlatıp onun öğrencileri (Searle 1969) ile sürdürmenin dar açılı ve yanılıcı olduğunu düşünüyorum. Bu tür eylemlerin en eski yasa metinlerinde bile söz edildiğine inanıyorum.

Hukuk işlemlerinde yasalarla belirlenen eylem türleri çok çeşitli olup sürekli evrim geçirmekle birlikte, bunlar birkaç genel mantıksal küme içinde gösterilebilir. İlk iki tür bu incelemenin dışında kalmaktadır.

1. Sözel-dil dışı (zararlı-zararsız) fiziksel eylemler,
2. Davranışa yüklenen iletişimsel eylemler,
3. Sözel etkileşim sürecinde söze yüklenen eylemler - sözeylemler.
  - a. Onaylanan sözeylemler,
  - b. Onaylanmayan ve dava konusu edilebilen sözeylemler.

Yasaların onayladığı sözeylemler bireylere tanınan özgürlüklerle ilgilidir. Burada ancak o özgürlüklerin (A) kısıtlanması bir dava konusu olabilir. Hukukun karşı çıktığı, yasalarca onaylanmayan sözeylemlerin (B) ise, yasaların tanımadığı, özgürlük olarak nitelenmeyen türdür. Kısıtlamalara aldırılmayarak bu eylemleri yapanlar yasalara göre suç işlemiş sayılırlar. Birincisinde anlatımın kısıtlanması,

ikincisinde ise anlatımın kullanılması suç oluşturmaktadır. Her iki kümeye giren sözylem türleri çok ise de aşağıda genel bir liste ile yetinilecektir.

A. Özgürlüklerle ilgili sözel eylemler

1. Bilgi/haber alma	3. Bilgi saklama
1. Derleme	1. Gizleme
2. Toplama	2. Tutma
3. İsteme	
4. Sorma	4. Bilgi denetleme
5. Dinleme	1. Onaylama
6. Öğrenme	2. Düzeltme
	3. Kanıtlama
2. Bilgilendirme/anlatım	4. Kandırma
1. Açıklama	5. Yasaklama
2. Yayma	6. Emretme
3. Cevap verme	
4. Sızdırma	5. İletişim
5. Yönlendirme/propaganda	
6. Yalınlaştırma	

B. Suç oluşturan sözel eylemler

1. Yasaklanmış olan bir açıklama yapma eylemi
  1. Gizli bilgi/sır açıklama (? ihanet)
  2. Zararlı sayılan düşünce açıklama (TCK 141, 142, 143)
  3. Bir sırrı duyurma, sızdırma
  4. İletişim araçlarıyla yayma, yayınlama
2. Yanlış bilgi/haber verme
  1. Söz ile aldatma (Çayda radyasyon yoktur.)
  2. Açıklama yetkisini kötüye kullanma (Halkı A.N. kışkırttı.)
  3. Yanıltma
  4. Asılsız haber verme
3. Söz ile suça yöneltme
  1. Söz ile teşvik etme
  2. Kandırma
  3. Tehdit etme, azmettirme
4. Tahrir etme
5. Yasaya aykırı emir verme
6. Söz ile engelleme
7. Aşağılama
  1. Hakaret etme

2. Sövmeye (Bk. Erman-Özek 1991, Gemalmaz-Doğru 1990)

Onca söylem arasında bu yazıda yalnızca son ikisi: i) hakaret, ii) sövmeye karşılaştırmalı olarak, yalnızca dilsel özellikleri bakımlarından incelenerek ayrılacaktır. Bu ön inceleme şu alt başlıklara bölünmüştür.

II. "Hakaret" edimsel açıdan bir sınıflandırmadır. Bu eylemle alıcı kişiye aşağılayıcı, küçültücü, onur kırıcı bir nitelik yakıştırılarak onun sosyal ve bireysel kimliğine zarar verilir. "Küfür" ise bir nitelikle adlandırma olmayıp alıcıdan kültürel, geleneksel ilişkiler açısından küçültücü bir eyleme dönük olumsuz bir istek belirtmek ya da varsaymaktır. Her iki tür eylem de söz ile ya da sözsüz olarak gerçekleştirilebilir.

- (1) i. Sen bir alçaksın!
- ii. Ø Ø alçak Ø!
- iii. İhalede 8 milyon rüşvet aldın! (Sahtekar)
- iv. Birinin kapısının önünü kirletmek.
- v. Avradını şey edeyim!
- vi. El kol işareti yapmak.

Tanıma göre ilk beş örnek hakaret, son iki örnek de küfür sayılıyor. Ne var ki her örnek böyle ölçülere vurulamıyor. Söz gelimi, tanıma göre, "Senin kıcını herkese göstereceğim" sözü açılan dava sonunda hakaret olarak işlem görmüş. Bir istek gibi anlatılmayan bu sözel niyet önermesine karşılık: "sanığın ani kızgınlık sonucu (edep yerini göstermiş olması)", "Senin karını kocama alacağım" sözleri bakılan ayrı ayrı davalarda hakaret değil birer sövmeye olarak karara bağlanmıştır.

1. Gönderme. Hakaret olsun küfür olsun tekil ya da çoğul birinci, ikinci, üçüncü kişilere gönderme yapılabilir. Bunun seçimi doğrudan ya da ima yoluyla konuşana aittir. Üçüncü kişilere yapılacak olan göndermeler, aktarıma gireceğinden, yoruma muhtaçtır. Dinleyenin kendine karşı yapılan hakaret ya da sövmeye iki biçim alır.

- (2) a. Dinleyenin doğrudan kendisine gönderme yapanlar

- i. Sen bir hırsızsn! ii. Hırsız!
- b. Yakınları aracılığıyla dinleyene dolaylı göndeme yapanlar.
- i. Senin karın bir o ..... dur!
- ii. (Birinın yanındaki eşine) o .....!

2. Önerme. Hakaret sayılan örneklerden (2.a i,ii) birincisi şimdiki zaman haber kipinde kesin yargı bildiren tam bir tümce, ikincisi ise, yine kesin yargı bildiren eksilteli bir seslenme (vocative) sayılır. Küfür olarak nitelenen sözler, belirtisiz anlatımıyla dilek kipinde, uğratılabilir ve edimsel açıdan bileşik duruma sokulabilir.

- (3) i. Avradını şey edeyim! (istek / belirtisiz, yalın)
- ii. Avradını şey ederim! (+tehdit / belirtili, bileşik)
- iii. Şimdi avradını şey ettim senin! (+tehdit / belirtili, bileşik)
- iv. Avradını şey edeceğim! (+niyet / belirtili, bileşik)
- v. Şey etmişim avradını! (+umursamazlık / belirtili, bileşik)

Görülebceği gibi biçimsel zaman açısından arada ayırıcı bir özellik bulmak olanaksız. Önermesel yapıda ise yalnızca yüklem ayrımı var. Hakaret bir adlandırma yapar, küfür ise olmayan sanal bir eyleme gönderme yapar.

3. Doğruluk, gerçeklik. Dava konusu olabilen hakaret ile küfürün söylenip söylenmediği gerçeklik, yakıştırılan bir sıfat ya da sözü edilen bir eylem ise ancak "doğruluk" bakımından incelenebilir. Gerçeklik her iki tür söylem için araştırılabilir, oysa doğruluk yalnızca hakaret konusu olan adlandırma ya da aşağılayıcı eylemin söze dökülmesiyle ilgili olarak saptanabilir. Küfür sözün doğruluğu yorumlanamaz. Sözeylem gerçek değilse, bir iftira sayılır. Hakaret aracı olan sav doğru ise hafifletici bir neden sayılabilir.

(4)		<u>Hakaret</u>	<u>Küfür</u>
	Gerçek mi?	+	+
		--	--
	Doğru mu?	+	Ø
		--	

4. Edim. Tanımda da belirtildiği gibi, hakaret var olan aşağılayıcı toplumsal bir kavramla doğrudan ya da dolaylı / imalı bir söz söyleyerek yapılan bir adlama/niteleme, yani sınıflamadır. Böyle bir söze iki ayrı edim yüklenmiştir: genel olarak "aşağılama", özel olarak "niteleme". Küfürde ise sözde kalan, gerçek olmayan sanal bir saldırı, bir bakıma aşağılama bulunur. Söyleyenin terbiye düzeyini de indirir. İki yanlı bir edimdir. Hakaret de gerçek ve doğru olsun olmasın iki yanlı etki yaratabilir, hem söyleyeni hem de hakaret edileni incitir.

(5)		<u>Aşağılama</u>	
	<u>Niteleme</u>		
	i. Sen bir sahtekarsın!	+	+
	ii. Ø Ø sahtekar Ø!	+	+
	iii. Sen rüşvet alıyorsun (= sahtekarsın)	+	+
	iv. Nasıl avradını şey ettirdin!	+	+
	v. Avradını şey edeyim!	+	-
	vi. Şeyimi ye!	+	-

5. Anlam. Gerek hakaret gerekse sövgünün niteliği kullanılan dil birimlerinin (sözcük, söz, tümce) bağlama uygun olarak seçilen anlamlarına dayanır. Her anlatım bir söz düzeyi birimi olup bağlama uyan sesletim özellikleri ile dillenir. Sözel eyleme giren anlatım birimleri olumsuz, uç anlamlar taşır. Yalnızca olumsuz değil, aşağılayıcı, küçük düşürücü anlamlarıyla (*soylu - *dürüst - *güvenilmez - *aldatıcı - alçak!) kullanılır ve yorumlanırlar. Kişiliğin türlü yanlarına gönderme yapar: gelenek dışı ilişki (orospu, pezevenk, piç, kancık...), olağan kişilik özellikleriyle çelişen (görgüsüz, manyak, deli, namussuz, iffetsiz, ...), beden kusurlarını sergileyen (aptal, şaşı, toal, çirkin, ...) din duygularını inciten (Allahsız, imansız, zangoç, ...), becerileri eleştiren (becereksiz, sakar, iktidarsız, ...), hayvanların yaygın niteliklerini yakıştıran (köpek, deve, öküz, domuz, yılan, ...) söylemler vardır. Küfürün ne ölçüde, her iki tarafı da aşağılayıcı olduğu onun

toplumsal anlamı ile ilgilidir, anlatıma bağlı değildir. Yukarıdaki ilişkilere kişinin değer verdiği iş, ülke, millet, bayrak, yakınlık, ... konuları da eklenebilir.

6. Duygusal etki. Hakaret sözlerinden adlar "seslenme" biçiminde de kullanılır. ylesine eksilteli bir anlatımın sinirsel ve ruhsal bir nedeni de olmalı. Belli ki ani duygusal değişim a) aşır öfke ya da b) znt ve dş kırıklığı dizimsel ya da bilgisel bir süzgeç oluşturup işlevsel öğeleri, bağlamdan çıkarılabilecek olan öğeleri silmektedir.

(6)	i.	Alçak!	: *Soylu!
	ii.	Hain!	: *Vatansever!
	iii.	O....ocuğu!	: *Namuslu ocuk!

Svg de olağan-dışı sinirsel bir değişimi yansıtır, hatta devrik dizildiğinde bu değişimin derecesi daha yüksek demektir.

(7)	i.	Ağızına ...ayım!
	ii.	...arım ağızına!
	iii.	...umu ye!

Aşırı üzüntü ve dş kırıklığı da buna benzer bir süzgeç oluşturabilir. O bakımdan tanık ifadeleri duruşmada yazıya geerilirken bir değişiklik yapılmamalı. "Sanık davalıya şöyle dedi: "alçak" biçiminde anlatım ayrınmı korunmalıdır. Yazı ile hakaret ya da sövme sözle yapılandan daha ağır sayılır, çünkü yazarın geriye dönüp düşünmek ve sözünü yazıya geçirip geçirmemek gibi bir özgürlüğü ve düşünmek için zamanı varır.

Svmede bir "bellek atlaması" diye bir şey olsa gerek. İnsan kimi zaman: "birden ağızımdan kaırıverdim", "az kalsın ağızımdan kaırıyordum", "kendimi kontrol edemedim", ... derken böyle bir ussal işleme gönderme yapar. Sinirli bir durumda öyle kaçaklar olabilir. Sözü söyleyen kişi aldığı uyarı ile sözünü geri almaz, ya da değiştirip özür dilemezse, o zaman doğacak sorumluluğu kabul ediyor, sonucuna katlanacak demektir.

7. Kip. Belirtisiz biçimiyle hakaret haber kipinde, küfür ise dilek (istek) kipinde oluyor. Kiplik ve zaman değişimi küfürün gerçekliğini etkilemezken, hakaret sayılan sözün yorumunu değiştirebilir. Onun için gerek hakaret gerekse küfür "şimdi ve burada" yer ve zaman koşuluna uymalıdır.

(8)	i. Sen bir hainsin!	? iv. Sen bir haindin!
	ii. Sen bir hainmişsin!	? v. Sen bir hain olacaksın!
	iii. Sen bir hain olabilirsin!	? vi. Bunu hain olan yapar!

8. Ezgi. Hakaret olsun, küfür olsun, ezgileme ve vurgulama kuralları ile bilgi dağılımına göre sesletilir. Odak olarak seçilen sözcük üzerinde ses perdesi ya sönerek veya sekerek düşer. Kızgınlık anında pekiştirme sonucu ünsüzler ikilenebilir ya da uzatılabilir.

(9)	i. Köp-pek!	ii. Köppek herif!

9. Biliş. Hakaret ya da küfür edenin seçtiği sözcük, deyim ya da anlatım biçiminin iletmediği olumsuz yorumu tümü ile bilip bilmediği de davada göz önüne alınır. Örneğin söven ya da hakaret eden kişi bir çocuk, ya da anadili yabancı, dolayısıyla yabancı kültürlü biri olabilir. Sanığın eğitim ve kültür düzeyinden dolayı ağzından çıkan sözün tüm yorumları bilişsel kayıtlarında bulunmayabilir. Bunları çocuk ya da yabancı biri için anlamak güçtür. Sarhoş, rahatsız, bir beden kusuru olanlar için hafifletici nedenler yargıya katılmalıdır. Ancak ceza ehliyeti tam olan kimselerin de bilişsel düzeylerinin, çağrışım ilişkilerinin ne olduğunu anlamak davanın değerlendirilmesine girmelidir.

10. Hakaret + Küfür. Dava konusu bir olay içinde her iki tür sözel edim peş peşe gerçekleşebilir. Söylenen aşağılayıcı bir söz içinde hem hakaret hem de küfür bulunabilir. O durumda aşağılayıcı sözedimlerinin sayısı da değerlendirmeye girmelidir.

(10)	i. Senin avradını şey ederim, ulan, eşşöğlueşşek!

ii. Namussuz herif, sen köpeğın birisin!

11. Burada sövgü için seçilen sözlerin bir sınıflaması verilebilir.

(11) A. Kişi ile ilgili olanlar

1. İlişkisel : orospu, piç, pezevenk, fahişe, ...
2. Ruhsal : deli, manyak, ...
3. Değerler : namussuz, iffetsiz, ruhsuz, cani, ...
4. Davranış : görgüsüz, sonradan görme, aç gözlü, ...
5. İnanç : dinsiz, zangoç, Allahsız, gavur, ...
6. Beceri : beceriksiz, patavatsız, sakar, ...
7. Fiziksel : kör, şaşı, dökük, topal, çirkin, yumuşak, sümüklü, ...

B. İnsan-dışı varlıklarla ilgili olanlar

- a. Hayvanlar : eşek, yılan, köpek, domuz, deve, öküz, sığır, eşek arısı, dana, katır, it, kancık, inek, at kafa, otlamak, yemlemek, ...
- b. Nesnelere : ısrıgan, kabak, salatalık, hıyar, ... taş, duvar, nato kafa nato mermer, ...
- c. Yer : O Bursa'lıdır, Kayserili, Karadenizli, ...
- C. Milliyet : Çingene, Bulgar, Yunan, Yahudi

...

12. SONUÇ Yazı konusu iki sözel eylem: hakaret ile sövme bireyin kendisine, ya da devlete ve memuruna karşı işlenen, ona: toplumsal şeref, namus, iş itibarı, anlayış, inanç, ...bakımlarından dokunan, incitici, küçültücü, ve aşağılayıcı bir fiil ya da nitelik koşma ya da yakıştırmadır (TCK 765: 480-490). Burada değerlendirilen hakaret ve sövme eylemleri sözel olanlardır. Sözel olmayıp da hakaret ya da sövme olarak yorumlanan eylemler de vardır. Yasada hakaret ile sövme arasında cezalandırma derecesi bakımından bir ayırım getirilmiştir. Ancak, sonuçlanmış olan davalarda dilsel bir ayırım sezilememektedir. Bu da yargıyı keyfi olmaktan kurtaramaz. O bakımdan durum birkaç biçimde tanınabilir, ayrımlara ve cezalandırma derecelerine indirgenebilir.

1. Sosyokültürel bir ayırımla ruhsal ve sinirsel açıdan etkilenme derecelerine göre sıralanabilir: Böyle bir işlem toplumbilim, ruhbilim, sinirbilimi ilgilendirir.

2. Aşağılama yorumsal açıdan derecelenebilir. ve ceza ona göre biçilir. Bu da ruhbilim ile sosyal-ruhbilim alanına girer.

3. Edimsel açıdan bildirme kipindeki nitelemeler hakaret, dilek kipindeki aşağılamalar ise küfür sayılır. Sözel olmayan aşağılayıcı edimler sözel eşdeğerlerine göre bu iki türden oluşlarına göre sözel aşağılamalar şöyle derecelenir:

1. Bileşik hakaret (10.1)
2. Yinelenmiş hakaret (10.ii.)
3. Yalın hakaret (1)
4. Yinelenmiş küfür (3)
5. Yalın küfür (7)

GÖNDERMELER

Austin, J. L. (1962). *How to do Things with Words*. Oxford: Clarendon Press.

Searle, J. (1969). *Speech Acts*. Cambridge: C. U. P.

Erman, S. ve Özek, Ç. (1991). *Açıklamalı Basın Kanunu ve İlgili Mevzuat*. İstanbul.

Gemalmaz, M. S. ve Doğru, O. (1990). *Türkiye'de Basın Özgürlüğü Mevzuatı* (Yasa ve KHK'ler). Basın Konseyi 1989 Bilimsel Araştırması, İstanbul.

Wittgenstein, L. (1953). *Philosophical Investigations*. Blackwell, 1972.

Turgut, İ. (1989). *B. Russel, L. L. Wittgenstein ve Mantıksal Atomculuk*. İzmir.

*Not: İnceleme konusunu önerdiği, yasal kaynaklar ve dava özetleri sağladığı için sayın Doç. Dr. Gürsel Öngören'e teşekkür ediyorum.